

Sjećanja na Prvi svjetski rat i Oktobarsku revoluciju 1917. godine u bivšoj Jugoslaviji

Stogodišnjica Prvog svjetskog rata podsjetila je balkanska društva, a naročito njihove političke i intelektualne elite, na jedan od najvažnijih svjetskih historijskih događaja. U nekim slučajevima ova je stogodišnjica taj dio historije doslovno otsgla od zaborava. Kratki pregled kulture sjećanja na Prvi svjetski rat i događaje u vezi s njim u nekim balkanskim zemljama može nas dovesti do zaključka da je takav veliki svjetski događaj – s dalekosežnim posljedicama po regiju – zaboravljen, jer druga historija dominira nacionalnim narativima.

U socijalističkoj Jugoslaviji historija rata 1914-1918. godine imala je svoj udio u stvaranju socijalističkog historijskog narativa i kulture sjećanja. Oktobarska revolucija i njen globalni utjecaj podcrtavani su kao događaji koji su predstavljali značajan dio socijalističkih revolucija u Evropi, a koje su u konačnici dovele do uspostave socijalističkih režima nakon Drugog svjetskog rata. Starije generacije u balkanskim socijalističkim zemljama dobro se sjećaju mesta i značaja Oktobarske revolucije i njenih posljedica po Balkan, kao dijela globalne borbe radnika i socijalista protiv imperijalizma i buržoazije. Bulevari, mostovi i trgovi nosili su nazine vezane za Oktobarsku revoluciju. U slučaju Jugoslavije, međutim, 1917. godina nije bila bitna samo zbog svog revolucionarnog karaktera. Ta, 1917. bila je i godina Krfske deklaracije, koja je 1918. iznjedrila jugoslavensku državu. Upravo taj momenat – osnivanje jugoslavenske države – tokom socijalističkog perioda dominirao je narativom o Prvom svjetskom ratu. Premda su komunističke elite pokušale instrumentalizirati Prvi svjetski rat s ciljem davanja legitimite uspostavi novog režima i njegove elite, politikom sjećanja dominirao je Drugi svjetski rat. Rat koji je Komunističku partiju doveo na vlast predstavljaо je centralni i najvažniji historijski događaj. Štaviše, novi režim pokušao je izbrisati prethodno uobličeno sjećanje na rat, što se može ilustrirati promjenom teksta na tabli koja obilježava mjesto atentata na prestolonasljednika Franca Ferdinanda u Sarajevu. Uz to, malobrojni spomenici borcima palim u Prvom svjetskom ratu su zaboravljeni jer je sva pažnja usmjerena na spomenike partizanima i najpoznatijim bitkama Drugog svjetskog rata.

I u drugim balkanskim zemljama svjedoci smo sličnih postupaka. U bugarskom kontekstu, neki događaji iz Prvog svjetskog rata također su korišteni da bi se legitimizirali socijalistički režim i stvaranje određenih političkih i historijskih mitova. Ulazeći u Sofiju sa zapada lako ćemo uočiti spomenik posvećen pobuni vojnika nakon pada makedonskog, odnosno solunskog fronta u septembru 1918. godine. Komunističkoj eliti je naglašavanje ove pobune protiv monarhije i uspostava republike bilo važnije od historije cijelog rata. Paradigma klasa i borbe protiv imperijalizma dominira historijskim narativom. U Grčkoj su rat protiv Osmanskog Carstva i katastrofa u Maloj Aziji bacili sjenu na historiju Prvog svjetskog rata. Međutim, u većini zemalja Veliki rat predstavlja samo dio cijele serije ratova vođenih od 1912. do 1922. godine.

U svim zemljama, sa socijalističkom prošlošću ili bez nje, nije nedostajalo nacionalističkog narativa. On je, pak, svegzbistrao sa socijalističkim narativom i klasnom paradigmom i predstavljaо je sastavni dio historijskog pamćenja i politike sjećanja. Krajem 1980-ih, kako se približavala stogodišnjica Prvog svjetskog rata, svjedočimo čak i većem zanimanju za historiju rata 1914-1918, kao i snažnijoj nacionalističkoj retorici. U slučaju Jugoslavije su raspad socijalizma i rast nacionalizma, kao i ratovi koji su uslijedili tokom devedesetih, doveli do nekih radikalnih promjena u tumačenju Prvog svjetskog rata i do razvoja nove kulture sjećanja. Ova tri eseja, ili tri primjera iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Makedonije pokazuju kako je rat instrumentaliziran u političke svrhe i kako su intelektualne i političke elite odabrale određene događaje iz historije tog rata koje su smatrале bitnim za nacionalni narativ i za naciju.

Amir Duranović jasno predstavlja mjesto i značaj 1917. godine i Prvog svjetskog rata u bosanskohercegovačkom društvu, kao i promjene u raspravama o tim događajima u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Slučaj stogodišnjice ubistva prestolonasljednika Ferdinanda u Sarajevu pokazuje duboku podjelu u bosanskohercegovačkom društvu i zloupotrebu prošlosti u političke svrhe, čime se produbljuje međuetnička podjela u zemlji.

Esej **Borisa Stamenića** nudi hrvatski primjer politike memorijalizacije Prvog svjetskog rata i njegovih posljedica, kao i primjer politike imenovanja ulica i trgova, pokazujući jasno i mesto i značaj ovog dijela historije u hrvatskom društvu. Kao i u drugim slučajevima, hrvatskom društvu je bilo značajnije gledati na simbolički značaj 1918. godine i kraja rata u smislu političkih i administrativnih promjena, odnosno formiranja Jugoslavije, nego razmatrati druge aspekte rata i njegovih posljedica po hrvatsko društvo.

U svom tekstu **Petar Todorov** pokušava ispitati razvoj historijskih narativa i njihovu upotrebu u političke svrhe i u socijalističkoj i u postsocijalističkoj Makedoniji. Uz male izmjene, Prvi svjetski rat i 1917. godina i dalje su živi primjer politički angažirane historije koja služi legitimizaciji određenih političkih ideologija i interesa. Međutim, u slučaju Makedonije očigledno je da je historija koju su lokalni historičari zanemarili snažno utjecala na stvaranje današnjih historijskih i političkih mitova u makedonskom društvu.

Premda u sferi javnog prostora i kulture sjećanja predstavlja minorne i marginalne historijske događaje, historija Prvog svjetskog rata i 1917. godina ima snažan potencijal da izazove političke tenzije i sukobe kako u tim zemljama tako i među susjedima.

Petar Todorov

Godine 1917. i 1918. u hrvatskoj kulturi sjećanja

Dr. Boris Stamenić (Hrvatska)

Godina 1917. u hrvatskoj bi se kulturi sjećanja mogla odrediti kao bivša epohalna godina. Promjena važnosti 1917. godine proizašla je iz raspada jugoslavenskog socijalističkog poretku 1990. godine. Istovremeno, godina 1918. zadržava svoju simboličku važnost u hrvatskoj kulturi sjećanja kroz 20. i 21. stoljeće. Izraženi ideološki diskontinuiteti nisu se manifestirali u zaboravu 1918. godine, već prvenstveno u promjeni vrijednosne interpretacije stvaranja Kraljevine SHS.

U kulturi sjećanja socijalističke Jugoslavije godina 1917. predstavljala je u svjetskoj povijesti epohalnu godinu, početak najnovijeg doba. Razlozi za simboličku važnost 1917. godine proizlazili su manjim dijelom iz političkih poteza koji su vodili ka jugoslavenskom ujedinjenju (potpisivanje Krfiske deklaracije), a većim dijelom iz romantiziranih interpretacija boljševičkog zauzimanja vlasti u Rusiji, carstvu koje se raspadalo. Slično kao i u drugim socijalističkim zemljama, posebice u Njemačkoj Demokratskoj Republici, jugoslavenska historiografija i kultura sjećanja pokušavale su, pored same Oktobarske revolucije, prikazati i onovremene odjeke revolucije na području buduće Jugoslavije. Nemiri u kontekstu završetka Velikog rata, prije svega pobuna mornara u Boki kotorskoj početkom 1918. godine, predstavljeni su kao iskra socijalističke pobune na istočnom Jadranu.

Sukladno perspektivi historijskog materijalizma, socijalistička revolucija je, više ili manje dosljedno, predstavljana kao središnji događaj u povijesti čovječanstva. Ustanci protiv feudalaca interpretirani su kao uvodne epizode za socijalističku revoluciju, dok su Drugi svjetski rat, odnosno Narodnooslobodilačka borba su, u svojoj dvostrukoj kvaliteti, tumačeni kao istovremeno oslobođenje zemlje od okupatora i ostvarenje socijalističke revolucije. Tako je Narodnooslobodilačka borba predstavljala završnu i najvažniju epizodu oslobođenja jugoslavenskih naroda od imperijalizma i početak izgradnje slobodnog socijalističkog društva u Jugoslaviji.

Unatoč središnjem mjestu Drugog svjetskog rata u domaćoj historiografiji i kulturi sjećanja, u tumačenjima globalne povijesti ponajeća važnost pripisivana je Oktobarskoj revoluciji. Na lenti vremena u mojoj čitanci za osnovnu školu iz druge polovice osamdesetih godina Oktobarska revolucija bila je vizualno prikazana kao događaj čija se globalna važnost mjeri s Kolumbovim otkrićem Amerike. Do 1990. godine Zagreb, tada glavni grad Socijalističke Republike Hrvatske, imao je Ulicu socijalističke revolucije i Lenjinov trg. A onda su se stvari počele naglo mijenjati. Val postkomunističkog preimenovanja ulica i trgova u Zagrebu započeo je u kolovozu 1990. godine upravo na Lenjinovom trgu, koji je u čast vladara iz 11. stoljeća preimenovan u Trg kralja Petra Krešimira IV. Ubrzo su preimenovane i druge ulice koje su podsjećale na Oktobarsku revoluciju i socijalizam, a metanarativ u školskim udžbenicima povijesti značajno je promijenjen. Kraj Prvog svjetskog rata i dalje je imao važno mjesto u nastavi, no sada prvenstveno u kontekstu raspada Austro-Ugarske i jugoslavenskog ujedinjenja. Pojednostavljeno rečeno, simbolika „povijesnog loma“ pomaknuta je sa 1917. na 1918. godinu, s Oktobarske revolucije na završetak Velikog rata i na događaje u neposrednom poraću.

Simbolička važnost 1918. godine u suvremenim tumačenjima povijesti u Hrvatskoj prvenstveno proizlazi iz administrativnih i političkih promjena koje su u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi uslijedile neposredno nakon Prvog svjetskog rata. Pri tome, 1918. godina za javnost u Hrvatskoj predstavlja prvenstveno godinu nastanka zajedničke južnoslavenske države, dok završetak

Velikog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije u javnom diskursu simbolički predstavljaju daleko manje važne događaje.

Na teritoriju današnje Republike Hrvatske tijekom Prvog svjetskog rata nije bilo značajnijih vojnih sukoba; no, rat je unatoč tome imao dramatične posljedice na hrvatsko društvo. Ljudski gubici u Velikom ratu na područjima koja danas čine Republiku Hrvatsku procjenjuju se na više od pet posto ukupnog stanovništva. Pored vojnika, koji su ponajviše ginuli u Galiciji i Julijskim Alpama noseći uniformu austrougarske vojske, stanovništvo današnje Hrvatske je potkraj rata i u neposrednom poraču masovno umiralo od globalne epidemije španjolske gripe. Strahote Velikog rata ostale su zabilježene u mnogobrojnim književnim djelima Miroslava Krleže i drugih autora. No, tragovi ljudskog stradanja i katastrofe Velikog rata su u javnom prostoru na području Hrvatske danas gotovo nevidljivi.

Pokoji spomenik ili spomen ploča poginulim vojnicima mogu se pronaći na grobljima ili u crkvama, no pompoznih spomenika koji podsjećaju na Veliki rat na ulicama i trgovima hrvatskih gradova naprsto nema. Za razliku od Njemačke, gdje istaknuta mjesta u javnom prostoru mnogo češće zauzimaju spomenici žrtvama Prvog nego Drugog svjetskog rata, situacija u Hrvatskoj je potpuno obrnuta. Sudeći prema spomenicima i javnim raspravama, Prvi svjetski rat u hrvatskoj je kulturi sjećanja u dubokoj sjeni Drugog svjetskog rata.

Dva spomenika na zagrebačkom groblju Mirogoj indikativna su metafora diskurzivnih tumačenja Velikog rata u hrvatskoj kulturi sjećanja koja do danas opstaju u javnom prostoru. Spomenik Palim hrvatskim vojnicima u Prvom svjetskom ratu iz 1939. godine ističe univerzalnost žrtve i patnje. S druge pak strane, Spomenik Prosinačkim žrtvama podignut na Mirogoju 1932. godine predstavlja ne samo počivalište konkretne grupe ljudi poginulih u konkretnim okolnostima, već kao mjesto sjećanja odašilje i snažnu simboličku i političku poruku. Spomenik hrvatskim domobranima koji su 5. prosinca 1918. stradali od policijskih metaka prosvjedujući protiv jugoslavenskog ujedinjenja na glavnom zagrebačkom trgu utjelovljuje antijugoslavenski diskurs hrvatskih nacionalista, te predstavlja direktnu suprotnost politici povijesti jugoslavenske monarhije. Vladajuća unitaristička ideologija troimenog naroda u Kraljevini SHS u javnom je prostoru predstavljala Veliki rat kao oslobođenje i dugo očekivano ujedinjenje južnoslavenskih zemalja pod srpskom krunom. Vladari novoformirane kraljevine Petar I. Osloboditelj (1918-1921) i Aleksandar I. Ujedinitelj (1921-1934) predstavljeni su kao uspješni realizatori višestoljetnih nastojanja okupljanja svih jugoslavenskih zemalja pod vlašću narodnog vladara. Ideologija Kraljevine najeksplicitnije je vizualizirana u pompoznim spomenicima jednom ili drugom kralju koji su do konca tridesetih godina izgrađeni u desetinama gradova širom zemlje. No, danas su takvi spomenici vidljivi samo na starim razglednicama i arhivskim fotografijama.

Spomenici jednoznačne ideološke kvalitete sredinom 20. stoljeća rušeni su neposredno nakon urušavanja poretka koji ih je proizveo, bez popratnih javnih diskusija o njihovoj povijesnoj i umjetničkoj vrijednosti. Proglasnjem Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine uspostavljen je fašistički poredak, na čelu s ljudima koji su zajedno s makedonskim revolucionarnim nacionalistima suorganizirali atentat na kralja Aleksandra 1934. godine. Sukladno radikalnoj antimonarhističkoj politici ustaškog pokreta, spomenici Kralju Osloboditelju i Kralju Ujedinitelju mahom su srušeni već u prvim mjesecima po uspostavi NDH. Istovremeno, ustaška promidžba predstavljala je Prosinačke žrtve iz 1918. godine kao mučenike poginule tijekom višestoljetne borbe hrvatskog naroda za Nezavisnu Državu Hrvatsku. Simboličku i političku važnost Prosinačkih žrtava iz 1918. ustaška vlast demonstrirala je, između ostalog, postavljanjem spomenika ubijenim demonstrantima na središnjem zagrebačkom trgu 1942. godine. No, već tri godine kasnije spomenik je uklonjen.

Tumačenje 1918. godine i utemeljenja prve Jugoslavije u historiografiji druge Jugoslavije nije bilo tako jednoznačno poput tumačenja 1941. godine i utemeljenja Nezavisne Države Hrvatske. Za razliku od NDH, koja je tumačena isključivo kroz prizmu masovnih zločina i kolaboracije s okupacijskim silama, jugoslavenska kraljevina u historiografiji je prikazivana kao neuspis pokušaj rješavanja nacionalnih i socijalnih pitanja nakon ujedinjenja, koje je samo po sebi prikazivano pozitivno. Povijest je tumačena kao kontinuitet vjekovne zajedničke borbe naroda Jugoslavije vođenih željom za ujedinjenjem. Činjenica da su u Prvom svjetskom ratu narodi Jugoslavije ratovali na različitim stranama tumačena je interesima, pa i podlošću stranih imperijalističkih sila koje su na taj način otežavale jugoslavensko ujedinjenje.

Liberalizacija u Jugoslaviji 1980-ih godina rezultirala je umjerenom pluralizacijom kulture sjećanja u javnom prostoru. Dok se javnost u Srbiji sve glasnije podsjećala na herojsku ulogu Srbije u Prvom svjetskom ratu, javnost u Hrvatskoj i Sloveniji sve glasnije je tematizirala ideju povratka u Srednju Europu i imaginirala austrougarsku bolju prošlost.

Ideja Srednje Europe kao poželjne alternative Jugoslaviji i Balkanu značajno je obilježila i kampanju za prve višestranačke izbore u Hrvatskoj 1990. godine. Opozicijske stranke, ponajprije Hrvatska demokratska zajednica, stilizirali su sebe kao promotore povratka Hrvatske u zagrljaj uljuđenih zemalja, dok su Savezu komunista Hrvatske, odnosno novoosnovanoj sukcesorskoj Stranci demokratskih promjena nametnuli poziciju zagovornika balkanske zaostalosti.

Tijekom političke krize i izbijanja rata u prvoj polovici devedesetih u javnosti je sve glasnije zastupana teza da je ulazak Hrvatske u Jugoslaviju 1918. godine bio epohalna pogreška koja je vodila u kasnije nesreće. Iako većina povjesničara naglašava da samostalna Hrvatska u tadašnjim okolnostima nije bila realistična opcija, narativ o 1918. godini kao epohalnoj pogreški koja je mogla i trebala biti izbjegнута, predstavlja popularnu predstavu i jedan od temeljnih postulata suvremenog hrvatskog nacionalizma. Alternativna tumačenja 1918. godine nemaju značajniju ulogu u suvremenom hrvatskom društvu. Školski udžbenici povijesti ukazuju na političku i geopolitičku kompleksnost situacije u kojoj je realizirano ujedinjenje južnih Slavena 1918. godine, no navedene teme rijetko izazivaju javne rasprave.

Za razliku od 1918. godine i stvaranja Kraljevine SHS kao donekle relevantnih tema u hrvatskoj kulturi sjećanja, Oktobarska revolucija i 1917. godina predstavljaju potpuno minorne teme o kojima izvan uskih znanstvenih krugova gotovo nitko ne govori. Stogodišnjica revolucije u Hrvatskoj je popraćena s nekoliko predavanja i dokumentarnim filmom „Crveno stoljeće“ autora Marka Stričevića, koji je početkom studenog prikazan na Četvrtom programu Hrvatske televizije. Iako važne zbog indirektnih posljedica na hrvatsko društvo, godine 1917. i 1918. nemaju važnu ulogu u hrvatskom javnom prostoru. Kultura sjećanja u Hrvatskoj je već desetljećima fokusirana na Drugi svjetski rat i na rat za neovisnost u prvoj polovici 1990-ih godina, a izgledno je da se situacija ni u skoroj budućnosti neće promijeniti.

Dr. Boris Stamenić studirao je novinarstvo i istočno-europske studije u Zagrebu i Berlinu. Doktorirao je 2015. godine na Institutu za povijesne znanosti Humboldtovog sveučilišta u Berlinu. Njegova disertacija pod nazivom „Politički život jedne igre. Sinjska alka kao medij političke legitimacije u 20. stoljeću“ (Das politische Leben eines Ritterspiels. Die Sinjska alka als Vehikel politischer Legitimation im 20. Jahrhundert) objavljena je 2017. godine u izdavačkoj kući Harrassowitz. Kao istraživač, predavač i voditelj seminara bavi se temama nacionalizma, politike povijesti i kulture sjećanja u socijalističkim i post-socijalističkim zemljama Istočne Europe. Od 2018. godine koordinator je programskog područja "Kultura sjećanja" u udruzi "Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću" u Zagrebu.

Razmišljanja o 1917. godini u Bosni i Hercegovini danas

Dr Amir Duranović (Bosna i Hercegovina)

Ovaj kraći esej ima za cilj skicirati osnovne linije, odnosno konture onoga što bi mogla biti mnogo veća tema za razmišljanje i eseističku prezentaciju. S ciljem da pokažem kako se „revolucionarna 1917. godina“ skromno obilježava u Bosni i Hercegovini danas, prvo ću pregledno predstaviti ključne tačke habsburške vlasti u Bosni i Hercegovini (1878-1918), s fokusom na debate i političke akcije „o budućnosti“ koje su vođene tokom 1917. i 1918. godine, s obzirom na to da je potonja mnogo značajnija za mapiranje sjećanja u Bosni i Hercegovini, ali ne samo u Bosni i Hercegovini nego i mnogo šire, na području koje je nekada bila jedinstvena jugoslavenska država. I drugo, ali ne manje važno, ukazat ću na osnovne karakteristike političkog života u Bosni i Hercegovini pod habsburškom vlašću s ciljem prezentiranja obima tada aktuelnih pristupa budućnosti(ma) i problemima koji ih prate. Konačno, kratko ću ukazati na osnovna politička stajališta srpskih, hrvatskih i bošnjačkih političkih aktera i njihovih poteza kako bih dodatno argumentirao svoje ključne teze o sadašnjem trenutku u kojem se nalazi Bosna i Hercegovina, kao i o debatama, koje su toliko partikularne da se ponekad niječe osnovni kontekst u kojem su debate u prošlosti vođene.

Religijski raznolike teritorije Bosne i Hercegovine, koje su dugo vremena smatrane graničnim područjem između katoličke Evrope i „Istoka“, do druge polovine 19. stoljeća postale su linije brojnih sukoba na kojim su se međusobno suprotstavljale različite teritorijalne, kulturne i ekonomski ambicije. Oblikovanje kontura onoga što je s vremenom postalo etnonacionalna borba izrastajućih političkih entiteta, koja je, s jedne strane, povezivala južnoslavensku pravoslavnu identitetsku politiku s ruskim imperijalnim ekspanzionizmom, a kontradiktorne sile do tada ukorijenjenih osmanskih administrativnih tradicija s druge strane, bile su u novom vremenu suočene sa sve vidljivijim ambicijama habsburškog prisustva na Balkanu. Kao neposredni susjed na jugu, Bosna i Hercegovina je postala „logično“ rješenje za političko proširenje dinamičnog saveza između nekad neprijateljskih političkih tradicija – njemačke (austrijske) i mađarske – koje su tražile način da konsolidiraju svoju dominaciju nad Centralnom Evropom i njenim ekonomskim potencijalom. Nakon konsolidacije prilika kroz formalno formiranje novog političkog entiteta Austro-Ugarske nakon 1867. odnosno popularno znane Dvojne monarhije, Monarhija je novi podsticaj za širenje prema jugu vidjela isključivo na račun osmanske i ruske kulturne hegemonije na Balkanu. Ironično, ipak su etnonacionalne pokutine oslabile osmansko prisustvo na Balkanu i dozvolile Austro-Ugarskoj Monarhiji da formalno preuzme novu ulogu na Balkanu nakon 1878. godine.

S druge strane, ideja o stvaranju jedinstvene zemlje Južnih Slavena postala je intenzivnije prisutna u javnom diskursu sredinom 19. stoljeća. Na početku 20. stoljeća napravljeni su određeni koraci u njenoj praktičnoj realizaciji. U gotovo svim konceptima stvaranja jedinstvene jugoslavenske države Srbija je imala, odnosno trebalo je da ima vodeću ulogu u realizaciji ideje. Kasnija jugoslavenska historiografija ukazivala je na Austro-Ugarsku kao glavnog protivnika južnoslavenskog ujedinjenja jer je smatrana eksponentom njemačke imperialističke politike u Jugoistočnoj Evropi. S druge strane, ista ta historiografija Srbiju je smatrala integrativnim faktorom političkog ujedinjenja Južnih Slavena jer su pobede srpske vojske u balkanskim ratovima izazivale reakcije oduševljenja među Južnim Slavenima u Habsburškoj monarhiji tako da se Austro-Ugarska nakon balkanskih ratova praktično suočavala s prošrenom i jačom Srbijom. U uvjetima Prvog svjetskog rata, srpska vlada, koju je vodio Nikola Pašić, odlučila je krenuti u pravcu konačne realizacije ideje južnoslavenskog ujedinjenja, što je postao jedan od osnovnih

ciljeva Pašićeve politike. Ta je odluka javno obznanjena u dokumentu poznatom kao *Niška deklaracija*. Tokom Prvog svjetskog rata nastavljene su aktivnosti koje su za cilj imale realizaciju južnoslavenskog ujedinjenja. Jugoslavenski klub, jednak zainteresiran za rješenje južnoslavenskog pitanja, objavljuvajući *Majske deklaracije* 1917. godine iznio je svoje gledište na tada aktuelno pitanje. Dodatni koraci naprijed ka južnoslavenskom ujedinjenju precizirani su odredbama *Krfske deklaracije*, koja je bila rezultat pregovora i djelomičnih ustupaka učinjenih s obje strane pregovaračkog stola. Ipak, Srbija je zadržala dominantnu ulogu tokom cijelog tog procesa. Južnoslavenska područja koja su pripadala Austro-Ugarskoj Monarhiji ujedinjena su krajem 1918. godine u državu Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je 1. decembra 1918. godine ujedinjenjem s Kraljevinom Srbijom stvorila jedinstvenu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Prethodno su skupštine u Crnoj Gori i Vojvodini izglasale ujedinjenje sa Srbijom. Ovim je korakom formirana prva jugoslavenska država.

U slučaju Bosne i Hercegovine, pitanje jugoslavenskog ujedinjenja i dalje otvara mnoga historiografska pitanja vrijedna istraživanja. Ovo je naročito važno uzme li se u obzir razumijevanje položaja Bošnjaka u odnosu na novoformiranu državu. Da bismo bolje razumjeli njihov stav na kraju rata 1918. godine, važno je poznavati njihov položaj u odnosu na Austro-Ugarsku početkom rata 1914. godine. Zbog iskustava drugih muslimanskih zajednica na Balkanu tokom balkanskih ratova 1912. i 1913. godine, Bošnjaci su prihvatali Austro-Ugarsku kao svoju državu i Prvi svjetski rat razmijevali kao „svoj rat“, u koji su ušli kao lojalni podanici austrougarskog vladara. Događaji tokom balkanskih ratova Bošnjacima su pomogli da shvate da alternativa austrougarskoj administraciji nije Osmansko Carstvo nego Srbija, i ta je činjenica osnažila njihovu lojalnost Habsburškoj Monarhiji. Strah od ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom učinio je Bošnjake lojalnim podanicima Austro-Ugarske Monarhije tokom cijelog rata – mada je stepen te lojalnosti s vremenom opadao.

Stepen slabljenja lojalnosti prema Monarhiji djelomično je bio prouzrokovao slabom reakcijom i lošom zaštitom lokalnog stanovništva u istočnoj Bosni krajem 1918. godine, ali i strahom od nasilja koje je provođeno u regionu. Istovremeno, strah od dolaska srpske vojske bio je prisutan među Bošnjacima zato što su određene grupe smatrале da takvim činom dolazi „tuđinska i okupaciona vojska“. Ipak, politički i vjerski zvaničnici svojim su potezima nastojali razbiti tu atmosferu straha tako što su među Bošnjacima počeli širiti pozitivno raspoloženje prema jugoslavenskoj ideji, što se i dogodilo krajem 1918. godine.¹ A do 1918. godine Bošnjaci su uglavnom blagonaklono gledali na ideju ostanka unutar granica Austro-Ugarske Monarhije. Aktivna uloga Mehmeda Spahe, tada izrastajuće i buduće najeminentnije figure bošnjačke politike na političkoj sceni krajem 1918. i početkom 1919. godine, kao i formiranje Jugoslovenske muslimanske organizacije, značili su i jače povezivanje Bošnjaka s jugoslavenskim političkim konceptom. Teritorijalna ekspanzija Srbije realizirana tokom balkanskih ratova 1912/1913. po svojoj sadržini je bila sastavni dio ideološkog narativa novoformirane jugoslavenske države. Proširenjem je Srbija stekla dodatne teritorije, kao i strateški značaj. Uspjesima s početka Prvog svjetskog rata, kao i svojim doprinosom proboru Solunskog fronta, koji se sada u makedonskoj historiografiji sve češće naziva „makedonskim frontom“, Srbija je uoči formiranja jugoslavenske države dodatno ojačala svoju poziciju. Na čelu države bila je srpska kraljevska porodica, a sve

¹ Husnija Kamberović, *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*. Sarajevo: Institut za istoriju (2011): 20-22.

vodeće pozicije političkih, vojnih, ekonomskih ili društvenih aspekata života držali su pripadnici srpske građanske elite.²

No, prije proglašenja nove Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, treba još jednom naglasiti značaj političkih diskusija u Bosni i Hercegovini 1917. godine. Kako se u Bosni i Hercegovini nisu odvijale velike vojne operacije, tako je diplomacija dobila na značaju, naročito kada govorimo o razumijevanju debata vezanih za budućnost Dvojne monarhije. Do tada su politički i etnonacionalni identiteti u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri već bili oblikovani na takav način da su svi aspekti kratkoročnih i dugoročnih političkih stavova morali računati na najmanje tri pristupa prema svakom političkom koraku, to jest Bošnjaci, Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini imali su svoju zasebnu političku agendu u skoro svim pitanjima. Iz ovoga je lahko zaključiti da su politički lideri Srba iz Bosne i Hercegovine uglavnom pratili linije koje je oblikovala Vlada Srbije, snažno su se zalagali za političko jedinstvo svih Južnih Slovena pod vladavinom dinastije Karađorđevića i aktivno su učestvovali u radu Jugoslovenskog odbora. Još jedna važna tačka u ovoj mreži akcija i političkih poteza jeste razumijevanje stavova hrvatske političke strane (uglavnom izvan Bosne i Hercegovine), to je drugi važan stub u utvrđivanju onoga što će postati prva jugoslavenska državna tvorevina 1918. godine, a ti su se stavovi uglavnom definirali kroz poteze Jugoslovenskog odbora. Uz ovo, naravno, treba razumjeti i postojanje, ali i trajanje diskusija o nastojanju da se ostvare trijalističke ideje unutar Austro-Ugarske Monarhije, na čemu su se bazirali hrvatski politički potezi tokom Prvog svjetskog rata. Iako je idejama trijalizma bio sklon i novi austrougarski vladar, car Karlo I, koji se našao na prijestolu 1916. godine naslijedivši višedecenijskog vladara Franza Josefa, te ideje uglavnom su propale zbog rezolutnog odbijanja mađarske strane, koja je svojim potezima, kako su tvrdili, branila integritet ugarske krune – a to je pitanje koje se proteže u prošlost sve do Srednjeg vijeka. Sve ove debate pokazuju složenost i obim problema koji je 1918. godine u širem balkanskom regionu postao naročito aktuelan.

U slučaju Bosne i Hercegovine potrebno je još razmotriti političku poziciju Bošnjaka, odnosno njihovih političkih i vjerskih lidera, koji su aktivno učestvovali u ostvarenju svakog mirnog rješenja, što je zagovarao reis-u-l-ulema Mehmed Džemaludin Čaušević, ili autonomne pozicije za BiH, a to rješenje zagovarao je Šerif Arnautović u Memorandumu koji je pripremio i u audijenciji ga predočio caru Karlu I. Naime, prilikom susreta s mađarskim premijerom, grofom Istvánom Tiszom, koji je u potrazi za političkom podrškom za buduća rješenja kompleksnog problema 1917. godine posjetio Sarajevo i Bosnu i Hercegovinu, Mehmed Džemaludin Čaušević je tvrdio da će „podržati svako rješenje koje donosi mir iscrpljenom stanovništvu Bosne i Hercegovine“ koje je trpjelo brojne posljedice rata. S druge strane, bivši poslanik u Bosanskom saboru Šerif Arnautović predložio je Memorandum o autonomnom položaju Bosne i Hercegovine u budućim političkim preslagivanjima Austro-Ugarske Monarhije, o čemu se u bosanskohercegovačkoj historiografiji i danas raspravlja, što se vidi i iz rada koji su Adnan Jahić i Edi Bokun pripremili tokom 2015. godine. U ovom članku „autori donose integralni tekst transkripta memoranduma koji je austrijskom caru Karlu dostavio istaknuti bosanski političar Šerif Arnautović tokom audijencije u Beču 17. augusta 1917. godine. Transkript je objavljen na bosanskom jeziku još u vrijeme trajanja Prvog svjetskog rata. Većina historičara ga, pak, nije koristila u svojim radovima o političkim događajima u Bosni i Hercegovini tokom Prvog svjetskog rata, što je, uz nedovoljnu obrađenost

² Amir Duranović, „The Aggressiveness of Bosnian and Herzegovinian Serbs in the Public Discourse during the Balkan Wars“ in: *War and Nationalism The Balkan Wars, 1912–1913, and Their Sociopolitical Implications*, edited by M. Hakan Yavuz and Isa Blumi. Salt Lake City: University of Utah Press (2013) 371-398.

muslimanske političke komponente bosanske političke scene tokom austro-ugarskog perioda, dovelo do određenih činjeničnih pogrešaka i neosnovanih procjena Arnautovićevih političkih stavova u procesu rješavanja jugoslavenskog pitanja u posljednje dvije godine rata“.³

S druge strane, kako se može vidjeti iz rada još jednog značajnog bosanskohercegovačkog historičara, Husnije Kamberovića, lokalni bošnjački politički lideri imali su mnogo dilema u oblikovanju onoga što bi postalo njihovo gledište o budućnosti. Naime, Kamberović tvrdi da „naša (bosanska) historiografska literatura preuveličava značaj i obim bošnjačke podrške stvaranju jugoslavenske države. Smatra se da je bošnjačke interesne autentičnije predstavlja sekretar Privredne komore (tj. Mehmed Spaho), nego čovjek koji je bio nautjecajnija politička figura toga vremena (tj. Šerif Arnautović). Bošnjački politički lideri su dugo vremena bili dosta neodređeni prema poslijeratnom statusu Bosne i Hercegovine. Neki su vjerovali da je autonomija Bosne i Hercegovine unutar Habsburške Monarhije najbolje rješenje, druge su ličnosti kalkulirale s mogućnošću autonomije unutar Mađarske, a treći su, pak – iako isprva mala, bezznačajna i neuticajna skupina – zagovarali jugoslavensko ujedinjenje. Konačno, zbog historijskih okolnosti, grupa koja je favorizirala jugoslavensko ujedinjenje postala je dominantna. Vodeće figure ovog kruga postali su dr. Mehmed Spaho i dr. Halid-beg Hrasnica. Ova je grupa zauzela snažno projugoslavensko držanje tek u septembru 1918., a ne početkom 1918. godine, kako su mnogi do sada vjerovali. Sasvim je sigurno da Mehmed Spaho, kao vodeća figura unutar ove grupe, nije zagovarao projugoslavensko držanje u maju 1918. godine, već tek u drugoj polovini septembra, dok je počeo aktivno raditi na ujedinjenju u oktobru“.⁴ U navedenim slučajevima historiografija je prilično sigurna da je politički stav Bošnjaka bio sasvim ambivalentan tokom 1917. i 1918. godine, ali uglavnom zbog činjenice da glavni politički akteri toga vremena nisu imali značajnijeg političkog iskustva niti dovoljno manevarskog prostora za značajnije političke poteze.

Na osnovu svega navedenog, s pravom možemo dovesti u pitanje relevantnost naših današnjih debata o prošlosti Bosne i Hercegovine, o stvaranju jugoslavenske države ili o bilo kojem drugom pitanju i problemu. Veliki narativi o ratu i stogodišnjici oktobarske revolucije skoro da ne igraju nikakvu ulogu u našim savremenim i svakodnevnim političkim ili društvenim debatama. Veoma žestoke, ali kratkotrajne rasprave zabilježene su u vezi s 1914. godinom i atentatom na nadvojvodu Franza Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju u Sarajevu i pokazuju kako su fokusi naših savremenih diskusija skoro u potpunosti promijenili perspektivu u postjugoslavenskoj eri.⁵ Nekada zajednički jugoslavenski narativ skoro da više i ne postoji. Nasuprot tome, debate među profesionalnim historičarima još traju, realiziraju se zajednički projekti, održavaju se konferencije, objavljaju knjige, ali su postjugoslavenske države i društva promijenili svoje prioritete, odnosno to je ono što sada političke elite čine ili se pretvaraju da čine. Uz sve to, u slučaju Bosne i Hercegovine postdjeltonski politički i društveni okvir dramatično je fragmentiran na način da su nekada zajedničke aktivnosti, narativi ili javna okupljanja postali nove linije razdvajanja i arena za nove političke rasprave.

Pokušajmo to prezentirati kroz drugi primjer i dobit ćemo sasvim drugu perspektivu. U Francuskoj, na primjer, Vojni muzej – Musée de l'Armée (L'hôtel des Invalides) – ove je godine bio domaćin

³ Jahić, Adnan i Bokun, Edi, "Memorandum Šerifa Arnautovića Caru Karlu 1917. godine", Contributions/Prilozi, (2015), Vol. 44, pp 145-179.

⁴ Husnija Kamberović, "Projugoslavenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine." *Historijska traganja* 3 (2009): 105.

⁵ Husnija Kamberović: „Das Gedenken an den Ersten Weltkrieg in Bosnien und Herzegowina“, *Volksbund Forum - Der Erste Weltkrieg*, 2014, pp. 177-194.

izložbe o Oktobarskoj revoluciji u Rusiji.⁶ Istovremeno, Historijski muzej Bosne i Hercegovine, kojeg su komunističke političke elite ustanovile poslije Drugog svjetskog rata, u mjesecu novembru 2017. godine, prepunom aktivnosti, organizirao je i izložbu o perspektivama turističke arhitekture tokom 1960-ih godina 20. stoljeća.

Amir Duranović, doktor historijskih nauka, docent na oblastima Uvod u historijsku nauku i pomoćne historijske discipline i Svjetska i bosanskohercegovačka historija novog vijeka i savremenog doba na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Na Univerzitetu u Sarajevu je diplomirao, magistrirao i doktorirao o temama iz bosanskohercegovačke historije. Učesnik je brojnih konferencija i okruglih stolova u Bosni i Hercegovini i inozemstvu, saradnik i voditelj na domaćim i međunarodnim projektima. Bavi se temama iz savremene bosanskohercegovačke historije. Autor je knjige Snažan eho Brionski: Odjeci Brionskog plenuma u Bosni i Hercegovini 1966. godine. Aktivni je sudionik projekata međunarodne saradnje i umrežavanja, a kao istraživač i predavač boravio na Humboldt univerzitetu u Berlinu i Diderot univerzitetu u Parizu (Paris 7). Govori engleski, španski i turski jezik, a osim na bosanskom, radovi su mu objavljivani na engleskom i njemačkom jeziku.

---

⁶ *Journal de la BDIC*. Paris: Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine & SES Lectures, 2017, No. 43, pp. 4-8.

Uspavana ali blistava historija: Sjećanje na Prvi svjetski rat u Republici Makedoniji

Dr. Petar Todorov (Makedonija)

Ovaj esej odnosi se na pretstave o 1. Svetskom ratu u makedonskom društvu. Istorija ovog rata je uglavnom definirana kao najtragičniji događaj u makedonskoj nacionalnoj istoriji. Ovo tumačenje ima snažan uticaj na makedonski nacionalni istorijski i politički diskurs i na razvoj sadašnjih istorijskih i političkih mitova u Republici Makedoniji. Uzimajući u obzir mesto 1. Svetskog rata u makedonskom društvu, esej se fokusira na tri važne poente. Istorografska produkcija u socijalističkom/jugoslovenskom i postsocijalističkom/postjugoslovenskom kontekstu i stvaranje etno-nacionalističkog diskursa. Veza između politike i istorije, ili kako politička misla utiče na istorografsku produkciju u toku poslednjih godina i uloga koju istoričari imaju i koji sebe vide kao političke i nacionalne propovednike, ignorirajući kritički pristup u proučavanju istorije. Zadnja poenta se odnosi na javnom diskursu, politika sećanja i komemoracije, odnosno kako makedonsko društvo reaguje na istoriju 1. Svetskog rata.

Ne postoji neki drugi događaj u makedonskom historijskom etnonacionalnom narativu koji bi se mogao definirati kao uspavan ali blistav: uspavan jer ima veliki akademsko-istraživački potencijal zbog činjenice da ono što se percipira kao jedan od „najtragičnijih događaja u makedonskoj istoriji” nije predmet kontinuiranog akademskog istraživanja, a blistav zbog snažnog utjecaja na razvoj sadašnjih istorijskih i političkih mitova u Republici Makedoniji i na svakodnevni život lokalnog stanovništva decenijama nakon rata. Jedan od najpoznatijih romana u makedonskoj književnosti, *Pirej* (1980), jasan je primjer koliki značaj i mjesto u istoriji Makedonije ima Prvi svjetski rat. I roman i historijski narativ potvrđuju patnju i žrtvu makedonskog naroda u ratovima od 1912. do 1918. godine. Uz to, istorija Prvog svjetskog rata predstavlja tek djelić dugog niza događaja koji u makedonskoj historiografiji uobličavaju mit o žrtvi – jedan od najznačajnijih i najsnažnijih mitova. Međutim, historijski narativi uobličavaju i druge mitove, kao što je onaj o vječitim neprijateljima ili mit o mentalitetu opsade.

Osim u ovom romanu, bombe ili artiljerijske granate iz Prvog svjetskog rata u nečijem dvorištu ili na njivi najčešći su način da se građani Makedonije podsjetete na istoriju Prvog svjetskog rata i na njegove stravične posljedice. Iako dosta dijelova Republike Makedonije, naročito onih koji su bili blizu linije fronta, još uvijek čuva sjećanje na Prvi svjetski rat i njegove posljedice, u današnjoj Makedoniji nema nacionalnog spomenika ni memorijala koji njeguje sjećanje na taj dio istorije. Brojni su, pak, drugi memorijali i spomenici, poput vojnih grobalja. Do 1990-ih mnoga su takva groblja bila zapuštena. Nakon sticanja nezavisnosti mnoga su obnovljena, kao npr. bugarska vojna groblja u jugoistočnom dijelu Makedonije. Renoviranje tih grobalja otkrilo je porast nacionalističkih reakcija mnogih historičara i medija koji su vladu okrivili što je dozvolila da se obnavljaju groblja „okupatorske sile”. Takve reakcije predstavljaju jasan primjer zloupotrebe istorije i utjecaja historijskog narativa na makedonsku istoriju. Naime, takve reakcije ne vidimo u slučaju groblja ostalih zemalja (francuskih, njemačkih, britanskih) čije su vojske pomagale drugim „okupatorima” da ponovo uspostave vlast nad današnjom Republikom Makedonijom.

Upravo se na grobljima svakog 11. novembra održavaju komemoracije. Ambasadori zemalja članica Evropske unije i vladini zvaničnici posjećuju vojna groblja iz Prvog svjetskog rata i drže govore o značaju mira i pomirenja u regiji. Međutim, u brojnim drugim slučajevima poruka makedonskih predstavnika o miru i pomirenju nema, a političke elite zloupotrebljavaju prošlost u cilju mobilizacije javnosti da ih podrže i daju legitimitet njima i njihovoj politici. Takav politički

diskurs pod snažnim je utjecajem rada historičara koji se, s jedne strane, predstavljaju kao žrtve interesa političara koji im se miješaju u posao, a s druge strane, brojni historičari sebe vide kao državne historičare/ke i državnike/ce i političke govore drže ne samo u javnim obraćanjima i intervjuima već i u svojim radovima.

Što se tiče historije 1. Svjetskog rata i makedonske historiografije od njenog utemeljenja pedesetih godina prošlog vijeka pa do danas, nema više od desetak knjiga i tekstova posvećenih isključivo historiji 1. Svjetskog rata, bilo u socijalističko-jugoslovenskom, bilo u post-socijalističko-jugoslovenskom kontekstu. Uz to, neki od tih akademskih radova 1. Svjetski rat tretiraju kao dio serije ratova od 1912. do 1918. Međutim, historija 1. Svjetskog rata i pitanja koja se smatraju bitnim za nacionalnu historiju ispituju se u studijama koje se bave širim pitanjima. Na primjer, često čitamo o historiji 1. Svjetskog rata u Makedoniji u studijama koje se bave pitanjima „makedonskog nacionalnog pokreta”, politike balkanskih zemalja i Velikih sila, ili aktivnosti određenih grupa koje su se borile za autonomiju Makedonije – ukratko, temama koje se bave samo pitanjima političke i nacionalne historije. Nema studija koje pokušavaju razmatrati 1. Svjetski rat kao društvenu historiju.

Brojni su razlozi za to, ali dva je potrebno naglasiti. Prvi objašnjava prirodu makedonske historiografije i shvatanje historije u Makedoniji. Naime, historija se uglavnom posmatra kao politička historija, a uloga joj je da služi ciljevima nacije. U takvom kontekstu, 1. Svjetski rat uglavnom se smatra vojnom historijom, što objašnjava zašto se historičari koji se bave 1. Svjetskim ratom fokusiraju na teme vezane za nacionalnu ideju, u potpunosti zanemarujući socijalne aspekte rata. Drugi razlog je uloga nekih makedonskih aktivista u vrijeme 1. Svjetskog rata. Njihova kontroverzna uloga i odanost Bugarskoj, koja se smatrala neprijateljem makedonskog naroda i makedonske nacionalne ideje, historičare stavlja u tešku poziciju. Zanemarivanje historije 1. Svjetskog rata, pak, i selektivnost u izučavanju tog događaja ne sprečava historičare da ga koriste za uobičavanje mita žrtve i mentaliteta opsade. Štaviše, ratovi u periodu od 1912. do 1918. definiraju se kao prekretnica u historijskom razvoju makedonskog naroda.

Prva studija u 1. Svjetskom ratu u Makedoniji napisana na makedonskom objavljena je davne 1969. Autor je pripadnik prve generacije makedonskih nacionalnih historičara. Autor je monografije koja je utrla put izučavanju historije 1. Svjetskog rata u Makedoniji u pogledu hronologije i tema. Naime, u pogledu hronologije, 1. Svjetski rat samo je segment ratova vođenih u periodu od 1912. do 1918. Ovakav hronološki koncept naučnici su slijedili narednih nekoliko decenija. Kao ilustracija takvog stava, Akademija nauka i umjetnosti Makedonije je 1988. organizirala konferenciju o Balkanskim ratovima i Prvom svjetskom ratu. Što se tiče tema koje su se razmatrale na konferenciji, pitanja kao što su reputacija Makedonaca u balkanske vojske, Makedonija pod okupacijom, makedonsko pitanje u politici centralnih sila i saveznika, vojna historija, tj. linija fronta i različiti oblici otpora makedonskog naroda okupatorskim silama su pitanja tretirana u skoro svim izlaganjima koja su se bavila 1. Svjetskim ratom. Do danas, osim u pogledu ideologije i nekih modifikacija u tumačenju uloge nekih ličnosti i političkih grupa, ovakav pristup se nije značajnije promijenio. Historija 1. Svjetskog rata i dalje je politička i vojna.

Što se tiče narativa u socijalističko-jugoslovenskom kontekstu, studije koje se bave 1. Svjetskim ratom predstavljaju jasan primjer marksističke i nacionalističke historiografije, sa snažnom retorikom nacionalne viktimizacije. Naime, često čitamo o makedonskoj žrtvi i podjeli i okupaciji Makedonije (koja se često predstavlja kao ekonomski i politički subjekt, ne kao zamišljena geografska regija), zanemarujući druge etnoreligijske zajednice i složenost osmanske i postosmanske geografije, ekonomije i politike. Što se tiče marksističkog narativa, 1. Svjetski rat se definira kao imperijalistički. Uz to, neki se događaji definiraju kroz paradigmu klasa i događaja

iz 1917, tj. Oktobarske revolucije. Ne uzimajući u obzir namjeru da se razmatra da li je Oktobarska revolucija značajno utjecala na druge regionalne socioekonomske faktore ili ne, problem ovakvih tumačenja je u selektivnom pristupu izučavanju te teme. Upravo je selektivnost, učestalost tumačenja zločina počinjenih protiv Makedonaca i njihovo uokvirivanje, ono što ima centralno mjesto u stvaranju mita o žrtvi, ali i mita o kontinuiranom otporu Makedonaca protiv neprijateljâ (Bugara, Srba i Grka, potpomognutih Velikim silama).

Treba spomenuti i selektivnost u tumačenju i definiciji nekih makedonskih političara i nacionalnih aktivista. Naime, dok se lijevo orijentirani politički aktivisti definiraju tako što su na pozitivnoj strani historije, pripadnici desnog krila obično se definiraju kao kolaboracionisti i izdajnici makedonskog nacionalnog cilja. Upravo eksploracija tog termina čini historijsko tumačenje i ulogu historičara izuzetno kontroverznim u razvoju narativa o patriotama naspram izdajnika u makedonskom političkom diskursu. Još jedna stvar koju treba spomenuti je kontinuirano insistiranje na različitom makedonskom etno-nacionalnom identitetu. To otkriva ključni problem makedonske historiografije: dokazati postojanje zasebnog makedonskog etnonacionalnog identiteta.

Uz raspad Jugoslavije i socioekonomske promjene, svjedočimo i promjenama u tumačenju Prvog svjetskog rata, ali značajnije je to što svjedočimo i značajnijoj nacionalističkoj retorici u historijskim studijama. To, međutim, nije dovelo do značajnjeg zanimanja za istraživanje 1. Svjetskog rata. Od devedesetih vidimo manje od 5 knjiga, odnosno radova. Štaviše, isto kao i u prethodnom kontekstu, historija 1. Svjetskog rata je dio studija koje se bave pitanjem koje se smatra bitnim za nacionalnu historiju. Na dosta načina teme i tumačenja koja nude sve te studije ponavljaju ranije ustanovljene poglede na karakter i posljedice 1. Svjetskog rata po Makedoniju i makedonski narod. Samo je marksistička retorika uklonjena, ali nije potpuno odsutna. Još uvijek pronalazimo termine kao što je „imperialistički sukob“ ili definicije nekih događaja kroz paradigmu klase. Međutim, 1917. godina i Oktobarska revolucija i njeni efekti bitno se manje koriste u tumačenju nekih događaja, a u nekim studijama ih uopće nema.

Bitne promjene vidimo u definiciji nekih političkih aktivista i grupa, ranije definiranih kao neprijateljski kolaboracionisti i izdajnici makedonskog nacionalnog cilja. Njihova se uloga preispituje i sad se predstavljaju ili neutralno ili pozitivno. Međutim, neki historičari i dalje potvravaju njihov kolaboracionizam s Bugarskom. Danas takva tumačenja predstavljaju jednu od najznačajnijih debata među historičarima, koja je pod jakim utjecajem sad već bivše vladajuće desničarske stranke VMRO-DPMNE. Još jedna promjena koju vrijedi pomenuti i koja svjedoči o jačoj nacionalnoj retorici i uobličavanju mita o žrtvi je promjena u imenovanju glavne linije fronta na Balkanu: *Makedonski front* ili *Solunski front* ili *Istočni front*. Naime, dok se u vrijeme Jugoslavije taj front isključivo nazivao *Solunski*, danas makedonski historičari insistiraju da se on zove *Makedonski*. Druga tumačenja vezana za 1. Svjetski rat ostaju nepromijenjena. Rat i njegove posljedice definiraju se kao katastrofalni za makedonski narod i čitamo tumačenja poput „strašnog razaranja historijskog razvoja“ makedonskog naroda. Uz to, susjedne zemlje koje su, uz pomoć Velikih sila, „učestvovale u podjeli Makedonije“ odgovorne su za katastrofu. Uz pitanje dominantnog narativa, termini poput izdajnika naroda i osoba koje su počinile izdaju nacionalnog cilja još uvijek se koriste za uobličavanje nacionalnog narativa borbe makedonskog naroda za nezavisnost.

U rezimeu: makedonska historiografija historiju 1. Svjetskog rata u Makedoniji definira kroz etničku prizmu, zanemarujući njegovu složenost. Uz to, historija 1. Svjetskog rata je politički angažirana, tj. u određenim periodima, ta historija više služi potrebama zvanične politike, nego boljem razumijevanju prošlosti. Nedavni politički događaji su jasan dokaz te (zlo)upotrebe

istorije, odnosno, preciznije rečeno, narativa o prošlosti. Naime, retorika o žrtvi i uloga Velikih sila u makedonskom pitanju često se iskorištavaju u političkim obraćanjima. Tako se, u kontekstu trenutne političke krize u Makedoniji, predsjednik Gjorgji Ivanov i bivši premijer i predsjednik VMRO-DPMNE, Nikola Gruevski, u nedavnim govorima pozivaju na pokušaje stranih aktera (međunarodne zajednice ili Velikih sila) da, uz pomoć domaćih političara i političkih stranaka, da destabiliziraju Makedoniju s konačnim ciljem redefinicije zemlje. To su primjeri izjava u kojima se Velike sile i „izdajnici nacije“ definiraju kao neprijatelji Makedonije i Makedonaca. Uz to, nedavni primjeri sve veće zloupotrebe historije i snažna nacionalistička retorika doveli su do pogoršanja susjedskih odnosa između Bugarske i Makedonije. Prošlog novembra, konkretno, bugarska delegacija postavila je komemorativnu ploču u sjećanje na bugarske vojнике koji su tokom 1. Svjetskog rata pali na Kajmakčalanu, vrhu na granici između Makedonije i Grčke. Nekoliko dana kasnije, ploču je uništila jedna grupa nacionalista predvođena osobom koja jasno podržava i promovira politiku stranke VMRO-DPMNE.

Dr. Petar Todorov je studirao istoriju na Filozofskom fakultetu Univerziteta Sv. Kiril i Metodij u Skoplju. Magistrirao je u Parizu na Ecole des hautes études en sciences sociales - EHESS u 2006., a doktorat odbranio na Univerzitetu u Skoplju 2013. Njegovi istraživački interes je fokusiran na društvenu i urbanu istoriju Osmanliske imperije i Balkana u 19 i 20 veku. Isto tako, bavi se istraživanjem istorijskog obrazovanja i upotreba i/ili zloupotreba istorije u savremenim društvima. Od 2009 je zapošljen na Institutu za nacionalnu istoriju u Skoplju. Od 2014. do 2016. bio je gostujući professor na Univerzitetu Istanbul Şehir u Istanbulu, a od 2014. je gostujući istraživač na Univerzitetu New York Tirana.